

STUDII

DILEMELE AUTONOMIEI DREPTULUI ÎN MODERNITATEA TÂRZIE

Horia CIURTIN*

Abstract: *The dilemmas of legal autonomy in late modernity. The present article seeks to offer a new perspective upon the necessity of thinking and analyzing law philosophically. The main issue addressed by this inquiry refers to the "autonomy" of legal sciences, a long-lasting jurisprudential doctrine perpetuated by legal positivism, which proved to be not only erroneous, but also harmful for the development of law in the light of the postmodern "paradigm shift". Finally, this study proposes a different type of interaction between philosophy and law, an interdisciplinary field that surpasses iuspositivist and iusnaturalist perspectives, in an attempt to guide law within the labyrinth of contemporary social sciences.*

Keywords: *philosophy of law; postmodernism; autonomy of law; legal positivism.*

Cuvinte-cheie: *filosofia dreptului; postmodernism; autonomia dreptului; pozitivism juridic.*

1. Introducere

Într-o epocă definită de instabilitate cronică, în care fundamentele clasice ale științelor umaniste par a se surpa progresiv, iar „deconstrucția” postmodernă a (pre)lucrat chipul pseudo-apocaliptic al unei „destrucții” iresponsabile, o disciplină – dreptul – își duce în continuare existența ca și cum nici un *eschaton paradigmatic* nu ar fi tulburat lumea cunoașterii între timp. Din acest punct de vedere, aparenta sa acalmie într-un ocean epistemic cuprins de furtună nu poate, de fapt, dezvălui decât două posibilități: idila cu pozitivismul și presupusa autonomie-închistare aferentă îl pun la adăpost de vânturile dezlănțuite ale modernității târzii ori dreptul, această Cenușăreasă a teoriei sociale, a descoperit o metodă aparte de a-și redobândi integritatea pierdută printre ruinele contemporaneității.

În realitate, odată ce hegemonia ideatică a modernității¹ a sucombat sub acțiunea propriei greutate, dreptul s-a regăsit la fel de neputincios și confuz pe scena multiplelor „sfârșituri” de istorie împreună cu toate celelalte discipline ale cunoașterii. Relativa și *formala* sa stabilitate în acest context nu a fost rezultanta uneia dintre cele două iluzorii posibilități menționate anterior, ci o auto-izolare față de întregul domeniu social, o îndepărtare de agora dezbaterilor privitoare la fundamente și viitorul lor în noua eră postmodernă. Pretextul

pozitivist al unui „drept pur”, eliberat atât de constrângeri politice, istorice, cât și filosofice sau etice a fost transformat într-un amplu argument în favoarea autonomiei aproape absolute a dreptului, autonomie ce ar pune domeniul juridic la adăpost de orice cutremur al Weltanschauung-ului general.

Pe această linie de gândire, considerându-se că un sistem legal este valid atâta timp cât „normele sale sunt în general efective (mai precis, cu adevărat aplicate și respectate)”², s-a creat științei juridice *iluzia* că ar putea – în solitudinea-i – scăpa nealterată de modificările radicale ale epocii, atâta timp cât mașinăria tehnicistă a dreptului continuă să funcționeze și să producă rezultate satisfăcătoare pe plan concret. Totuși, îndepărtarea de dilemele filosofiei postmoderne și refuzul de a și le asuma chiar și în mod polemic lasă, însă, dreptul vulnerabil în fața oricărui imbold subversiv mai serios, indiferent că vorbim despre deconstrucția derridiană³ a dreptului ori despre cadrul mai larg al „studiilor critice ale dreptului”⁴.

Având în vedere aceste ipoteze, articolul de față își propune să readucă în prim-plan câteva chestiuni de ordin teoretic privitoare la autonomia dreptului vis-a-vis de filosofie, urmând a se arăta că aceasta nu este într-atât de largă prea deseori ne imaginăm, disciplina juridică fiind cuprinsă în torsiunea amplă a științelor sociale contemporane, neputându-i-se permite o reclusiune nesfârșită. În cele din urmă, vom avansa teza conform căreia dacă sistemul juridic își propune să evadeze cu adevărat din îmbrățișarea *letală* a postmodernității, una dintre cele mai bune soluții – atât în aplicarea unui diagnostic, cât și în găsirea unei porți de scăpare – nu poate fi concepută în afara demersurilor filosofiei, mai precis ale filosofiei dreptului, disciplină capabilă să orienteze dreptul înăuntrul și în afara aporiilor pozitivistice ce par a-l fi blocat la nivel speculativ de mai bine de jumătate de secol.

2. Limitele autonomiei dreptului – cât de liber este dreptul?

Înainte de a încerca găsirea unui răspuns la această întrebare, este necesară analizarea unei ambiguități privitoare la *filosofia dreptului*, și anume natura legăturii dintre cele două discipline - nuanțată în funcție de curentul de gândire dominant într-o sferă sau alta - și, mai apoi, rezultanta interacționării bilaterale a acestora, atât din prisma filosofiei, cât și a dreptului.

Ca în orice domeniu supus dezbaterii, există indubitabil și aici o serie de perspective diferite, uneori contradictorii asupra problematicei abordate, dintre care vom reliefa pe cele ce formează dihotomia cea mai pregnantă a modernității, mai precis cuplul pozitivism-iusnaturalism, ignorând voluntar anumiți hibridi teoretici alternativi precum teoria interpretivistă a lui Ronald Dworkin⁵. Așadar, *un prim punct de vedere* se constituie în jurul autonomiei cvasi-absolute a dreptului față de filosofie, remarcându-se ideea unui sistem juridic construit empiric, tehnicist, fără a fi tributar vreunei axiologii de sorginte speculativă. Dreptul de acest fel încetează, în fapt, să mai aibă ca fundament "Legea" (ca instanța pre-juridică și meta-juridică), el rămânând un simplu făuritor și depozitar al "actului normativ", o umilă metodologie menită să garanteze justețea mijloacelor. Acest "divorț" dintre filosofie și drept se prezintă ca o necesitate a unei lumi aflate în perpetuă nevoie de eficiență și

eficientizare, o lume tehnocrată ce se divide în nenumărate domenii de specializare îngustă, fără nici o punte de legătură între ele, în care „dreptul este presupus ca un sistem coerent de sensuri și texte, o unitate codificată accesibilă experților juridici și numai lor”⁶.

Pe această cale, uitând că menirea sa nu este doar de a produce consecințe cuantificabile într-un domeniu practic, uitând că „pentru a crea un jurist bun nu este suficient să îl înveți doar drept”⁷, sfera juridică își caută treptat refugiul într-o auto-suficiență utopică, întorcând domeniul preocupărilor sale de la orice dezbateri asupra fundamentelor sale non-juridice (sau chiar meta-juridice). Pe plan concret se poate remarca și încetățenita tendință a specialiștilor de a privi dreptul ca un sistem închis în circularitatea unei „teorii generale a dreptului”, ignorându-se alternativa clasică de interacționare cu celelalte discipline în cadrul filosofiei dreptului⁸.

Pe de altă parte, dintr-un *al doilea punct de vedere* relativ apropiat viziunii iusnaturaliste târzii (pe care intenționăm să o diferențiem ca metodă de întemeiere de cea a dreptului natural clasic), se consideră că filosofia, în raport cu dreptul, se poate constitui ca un metadiscurs juridic ce stabilește sau descoperă "Legea", liniile ideatice de dezvoltare a sistemului dreptului prin puterea rațiunii suverane. În această pistă a gândirii, domeniul juridic (ca disciplină cvasi-distinctă) este restrâns la simpla funcție de aplicare pur tehnică și tehnicistă a ceea ce filosofia a pre-stabilit pentru el pe cale apriorică. Dreptul ajunge, într-o astfel de manieră, un mărunț apendice al unui metadiscurs universal și universalizant, a cărui singură menire este executarea practică a ceea ce preceptele filosofice au dispus.

Această concepție, tributară la rândul său gândirii moderne, ni se prezintă ca o desacralizare a instanței normative divine ce nu se diferențiază – în cele din urmă – de inamicul său pozitivist decât prin raportarea la un domeniu aparent supra-juridic, dar care se subscrie aceleiași *captivității imanente* a nomos-ului. Este ușor de observat, astfel, de ce aparenta antiteză dintre cele două curente se dizolvă la o privire mai atentă, căci iusnaturalismul teleologic încearcă „prin justițea scopurilor sale să justifice mijloacele, iar dreptul pozitiv să garanteze justițea scopurilor prin justificarea mijloacelor”, intrându-se astfel în blocajul unei circularități⁹.

Ambele perspective, tipice defunctei viziuni moderniste, nu reușesc în cele din urmă să reliefeze cu adevărat o veridică relație între domeniul filosofiei și cel al dreptului și nici nu reușesc să traseze în acest context granițele autonomiei fiecăruia. Un astfel de status quo nu este decât consecința unor reale *patologii ale „puterii”* în sfera cunoașterii, dorindu-se fie anexarea obedienței a dreptului față de filosofie, fie autarhia vanitoasă a acestuia. Căci, după cum și în dezbaterile post-belice s-a remarcat, „dacă juristul nu a fost bine servit de către epistemologie, este la fel de adevărat că și epistemologul a primit puțin ajutor din partea juristului”¹⁰.

Așadar, cât de liber este dreptul? Într-un astfel de cadru conceptual, urmărind liniile de forță ale curentelor ce au determinat reflecția epocii moderne asupra dreptului, putem constata că autonomia sa a fost și va rămâne o chestiune discutabilă sub aspectul întinderii atâta timp cât scopul relației și însăși natura interacțiunii dintre drept și filosofie nu sunt lămurite, chestiuni ce vor fi privite mai de aproape în continuare.

3. Interacțiunea sferelor – rolul filosofiei dreptului *pentru drept*

Pentru a evidenția coordonatele legăturii dintre cele două discipline, vom avansa următoarea teză: există posibilitatea ca atât dreptul, cât și filosofia să fie demersuri ce se adresează aceluiași obiect, dar la care se raportează în mod diferit. Astfel, prin nașterea unui domeniu interdisciplinar, precum filosofia dreptului, se oferă posibilitatea constituirii unui discurs ce nu se bazează exclusiv în nici unul dintre ele și nici nu are pretenția de a epuiza obiectul supus cunoașterii, în acest "*câmp deschis*", prin nici una dintre căile propuse, dar care ajută la cunoașterea ambelor într-o măsură mai mare.

Încercând să găsim un răspuns la interogația inițială, referitoare la libertatea dreptului, putem realiza faptul că filosofia dreptului, demers caracterizat prin autonomie atât față de filosofie, cât și față de drept, dar care le include pe amândouă, obligă la cercetarea temeinică a fundamentelor ce sunt invocate în sprijinul necesității interacțiunii dintre aceste două discipline. Astfel, este de la sine înțeles că filosofia, în raportarea ei la fenomenul juridic, are drept obiect de studiu "legea", conceptul de lege. Întrebarea este dacă demersul filosofic joacă rolul de intermediar, de translator între instanța metajuridică de legiferare și instanța juridică de legiferare.

Își poate asuma filosofia o astfel de sarcină? Rolul de mijlocitor este posibil, însă, doar în condițiile unei filosofii ce presupune o instanță regulativă superioară atât ei, cât și dreptului. Într-un astfel de caz, filosofia dreptului își câștigă o legitimitate de netăgăduit prin asumarea funcției de verificare a adecvării dintre starea dreptului și Legea metajuridică pe care o percepe în prisma ambelor discipline.

Un impas al demersului survine în momentul în care filosofia și dreptul sunt situate pe trepte diferite ale temporalității. Astfel, dacă filosofia a reușit să treacă printr-o serie de impasuri și să își depășească propriile limitări, dreptului nu îi este permis un astfel de demers. Rigid și strict prin definiție, domeniul juridic rareori poate tolera anihilarea fundamentelor sale, de-construcția, atâta timp cât nu poate fi sigur de re-construcția ulterioară. Prin punerea laolaltă a celor două discipline este posibil ca filosofia să forțeze *ieșirea-din-sine* a dreptului, mișcare ce i-ar putea fi benefică, dar și fatală.

Un folos incommensurabil al acestui tip de filosofie a dreptului este transformarea pe care reflectarea dreptului în "oglindea" filosofiei o generează. Prin aceasta, demersul juridic își poate constata propriile erori (constitutive și derivate) și intră, totodată, în posesia unui mijloc instrumental de a și le corectea ori elimina. Foarte interesant în această interdisciplinaritate este modul în care ambele domenii răspund unei piedici similare. Astfel, devine relevant faptul că din unul dintre cele mai năucitoare "evenimente" constitutive ale modernității, respectiv ciocnirea omului cu Divinitatea, dreptul a ieșit infinit mai vătămat decât filosofia, căci atunci când adevărul devine valoare, iar „Dumnezeu a murit, nici o instanță nu mai poate furniza un fundament etic pentru judecată”¹¹.

În acest context, având în vedere că filosofia a mocnit mereu dorința de a zdrobi și dezvolta, apoi, un mod de a gândi diferit față de tradiționalele sisteme metafizice, dreptul, pierzându-și fundamentul, singurul fundament sigur, *s-a pierdut pe sine însuși*. Din acea

clipa ei nu a putut tinde la a se îmbunătăți, a se depăși pe sine, ci – eventual – doar la a se conserva. Din momentul în care filosofia a început să spere la o nouă transcendență, dreptului i-a rămas doar *supraviețuirea*, putând doar a lupta pentru a-și recăpăta gloria-i de altă dată (fragmentar) și nicidecum la a o reatinge sau la a depăși.

O altă abordare posibilă a filosofiei dreptului presupune tocmai ajutorarea juridicului de a ieși din impas, prin metodele filosofiei. Demersul interdisciplinar, permițând un flux ambidirecțional *înspre* și *dinspre* domeniul cercetat, facilitează sincronizarea celor două discipline, atingerea unui punct de convergență în care pragurile de dezvoltare pot fi eludate în beneficiul ambelor, dar mai ales în beneficiul celei aflate în blocaj.

Un eventual neajuns al filosofiei dreptului stă în problema aplicabilității postulatelor și concluziilor trase de acest demers în sfera practicii juridice cotidiene. Nu se poate concepe o linie directă de influență atâta timp cât sistemul nu este reformat la nivel fundamental. Emergența unui act normativ nou, în contextul unui sistem juridic stagnant nu constituie o transformare, ci – mai degrabă – o prelungire prin alte mijloace ale aceleiași stări de fapt și de drept. Acest neajuns ar putea fi convertit într-un folos, atunci când filosofia dreptului ar înceta a fi privită drept un fenomen distinct față de celelalte manifestări ale sferei juridice și ar fi integrată în structurile ei de bază.

Așadar, privind în ansamblu, putem conchide că filosofia dreptului – domeniu de interdisciplinaritate – își afirmă necesitatea în contextul unui sistem juridic bulversat de dispariția unei instanțe normative metajuridice, ce se dorește a fi compensată printr-o supranormare frenetică, cantitatea dorind a înlocui calitatea procesului de legiferare. Unul dintre puținele demersuri care poate constitui o cale de ieșire din impasul unui drept devenit o construcție asemănătoare unui castel din cărți de joc, filosofia dreptului oferă posibilitatea de raportare ambivalentă la aceeași problema, la același obiect și de *re-construcție* a unui sistem juridic șubrezit de încercările modernității.

4. Concluzii – dreptul *după* moartea narativelor

Privind retrospectiv modul în care autonomia sferei juridice a fost concepută și revenind la dilemele filosofiei dreptului – în contextul și în maniera evidențiată în capitolul anterior – putem constata că multiplele încercări de „secesiune” pozitivistă sau de anexare iusnaturalistă, au adus dreptul – în ciuda *formalei* sale imutabilități – în incerta pendulare între două epoci. Această situație se traduce la nivel practic printr-o instabilitate *esențială* ce erupe spectaculos în sistemul legal, iar hiper-inflația normativă, lipsa coerenței sistemice, haosul datorat lipsei de identitate axiologică dintre domeniul normativ și cel al cetățeanului fiind simptome cât se poate de evidente ale dezechilibrului creat în întreaga paradigmă modern-iluministă.

Agățarea încăpățânată a juriștilor față de formele defuncte a sistemelor pozitivistice și iusnaturaliste nu reușește, în ciuda așteptărilor, să ferească dreptul de marea criză a cunoașterii postmoderne, de „moartea narativelor” lui Lyotard. Mai mult, această izolare, fie prin utopia auto-suficienței, fie prin idila cu raționalismul brutal al iusnaturalismului, a

îndepărtat dreptul de arena oricăror confruntări ideatice, lăsând terenul *său* deschis pentru alți interlocutori. Lingviști, politologi, filosofi, critici culturali și mulți alții au început să trateze sfera filosofiei dreptului ca pe un teritoriu propriu, lipsit de orice prezență autohtonă, situație destul de precisă, având în vedere reclusiunea juriștilor în tehnicismul dreptului aplicat, izolarea în *turnul-de-fildes* al practicii. Mai mult, deși credința în autonomia absolută a dreptului a fost îndepărtată definitiv odată cu „moartea ideologiilor”, modernismul juridic nu a pierdut teren, determinând dreptul să se agațe – chiar și dacă numai cu un braț – de colacul de salvare iluminist¹², fapt ce a plasat domeniul juridic cu încă un pas în spate față de restul disciplinelor sociale.

Pe această cale, lăsând deoparte orice preocupare de sorginte speculativă, specialiștii dreptului au deschis poarta conturării sistemice generale a dreptului *din afara* dreptului, fără ca măcar să realizeze metamorfozele graduale și subtile pe care domeniul lor de activitate le-a suferit. Exclusivitatea studiului dedicat dreptului obiectiv, în cazul juriștilor de formație continentală, și a liniilor neîntrerupte de precedente judiciare, în cazul juriștilor anglo-americani, a răpit treptat viziunea de ansamblu asupra întregii sfere publice, o viziune care nu lipsise în secolele precedente nici unui jurist de marcă, iar pentru majoritatea specialiștilor, noțiuni contemporane de filosofia dreptului precum „critical legal studies”, „indeterminanță”, „poststructuralism juridic”, „interpretivism” au devenit la fel de străine ca biologia moleculară.

Marea întrebare ce se naște în contemporaneitate cu privire la destinul dreptului este strâns legată de obsesia autonomiei. Poate dreptul supraviețui în solitudine? Răspunsul tinde să fie negativ dacă luăm în considerare faptul că odată cu prabușirea întregii viziuni moderne de care domeniul juridic era într-atât de legat, tributul plătit pentru izolare se anunță a fi destul de scump: în lipsa unei înțelegeri profunde a schimbărilor din lumea actuală și, implicit, a lumii actuale însăși, dreptul riscă să nu se mai înțeleagă pe sine. Iar în absența sensului constitutiv, el tinde să devină o simplă mască metodologică, o anexă instrumentală a diferitelor ideologii (sau anti-ideologii) postmoderne, dezvăluind că mult-dorita autarhie a dreptului echivalează - în cele din urmă - cu sufocarea lentă, cu un amplu *nomocid* regizat teatral.

Acum, când vocile – deseori agasante, dar imposibil de ignorat – ale postmoderniștilor cer „moartea dreptului”, dorindu-l un narativ printre atâtea narative deja defuncte, cum am putea să ne opunem fără arsenalul deja încercat al filosofiei? Mai poate exista supraviețuire într-un astfel de context dacă tactica *turnului-de-fildes* este practică în continuare? Fără nici un dubiu că fațeta tehnicistă a dreptului ar subzista, însă statutul său de disciplină de sine-stătoare riscă să fie anihilat tocmai prin excesul unei autonomii înguste, o înșurare ce riscă să transforme sfera juridică într-un desuet Don Quijote lipsit de Sancho Panza, un nostalgic izolat lipsit de atingerea realității. Iar în această postmodernă junglă conceptuală, de cele mai multe ori otrăvită, deseori stranie, dar mereu periculoasă, dreptul nu poate refuza perspectiva filosofică – o ieșire în lumină. Poteca de urmat, cea a filosofiei dreptului, este îngustă, dar finalitatea ei cuprinde posibilitatea salvării, evadarea din hăț, din îmbrățișarea letală a postmodernității.

* Consilier juridic, absolvent al Facultății de Drept a UBB Cluj-Napoca; horia.ciurtin@gmail.com.

¹ Pentru lămurirea acestui concept, se poate consulta – într-un cadru mai amplu – R. Schürmann, *Broken Hegemonies*, trad. Reginald Lilly, editura Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 2003, pp. 6-16.

² H. Kelsen, *Pure Theory of Law*, trad. Max Knight, ediția a 2-a, editura University of California Press, Berkeley & Los Angeles, 1967, p. 212.

³ A se vedea J. Derrida, Force of Law: The „Mystical Foundations of Authority”, în *Cardozo Law Review* 11, nos. 5-6 (July/August 1990), pp. 919-1045.

⁴ Curentul intitulat „Critical Legal Studies” din spațiul american s-a constituit ca o dimensiune juridică a „teoriei critice” propuse de Școala de la Frankfurt, reactualizând fantasma neo-marxismului în drept – o scriere programatică în acest sens e M. Kelman, *A Guide to Critical Legal Studies*, editura Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1987.

⁵ Pentru o prezentare mai amplă a acesteia se poate consulta R. Dworkin, *Law's Empire*, editura Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1986.

⁶ P. Goodrich, *Legal Discourse*, editura Macmillan, London, 1987, p. 55.

⁷ R. W. M. Dias, *Jurisprudence*, ediția a 4-a, editura Butterworths, London, 1976, p. 21.

⁸ A se vedea în acest sens și B. Melkevik, The Concept of Law and Contemporary Philosophical Reflection, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Jurisprudentia*, nr. 3/2009, consultat la adresa <http://studia.law.ubbcluj.ro/articol.php?articollid=307>, pe data de 24.04.2010.

⁹ W. Benjamin, *Critique of Violence*, în B. Lawrence, A. Karim (ed.), *On Violence*, editura Duke University Press, Durham, 2007, p. 269.

¹⁰ R. H. S. Tur, What is Jurisprudence?, în *The Philosophical Quarterly*, Vol. 28., No. 111, Apr. 1978, p. 161.

¹¹ C. Douzinas, R. Warrington, *Postmodern Jurisprudence: The Law of Text in The Texts of Law*, editura Routledge, London & New York, 1991, p. 13.

¹² G. Minda, *Postmodern Legal Movements: Law and Jurisprudence at Century's End*, editura New York University Press, New York & London, 1995, pp. 204-205.